

A Szentpétervári Állami Egyetem finnugor filológiai tanszékének múltja és jelene (fennállásának 75. évfordulója alkalmából)

LEONYID SZUVIZSENKO

Nem véletlenül foglalkoztatja az emberiséget a második évezred végén a művelt emberképzés problémája: egyre nyilvánvalóbbá válik az a vitathatatlan tény, hogy sem a műszaki haladás, sem a gazdasági növekedés nem képzelhető el a tudomány és kultúra harmonikus összekapcsolódása és megfelelő szintű fejlődése nélkül, aminek zálogát képezi az egyetemes emberi, humanista értékek prioritásának fokozatos beültetése a társadalmi tudatba, vagyis a sokoldalúan képzett gondolkodó személyiség kialakítása és fejlesztése.

Ugyanakkor rövid eszmefuttatásunk során nem kívánunk beavatkozni azoknak a globális problémáknak a megvitatásába, amelyek az oktatás szerepét érintik közös bolygónk jövőbeli felvirágoztatásának szempontjából. Itt csak a Szentpétervári Egyetem egyik legrégebbi tanszékének képzési modelljét szeretnénk bemutatni, ahogyan 75 évvel ezelőtt kialakult és tökéletesedett a mai napig.

Néhány szó az egyetemről és a bölcsészkarról

Hosszú éveken át a leningrádi egyetem történetével foglalkozó tudósok heves vitákban – érvekkel alátámasztva – próbálták bizonyítani saját alma-materük elsőbbségét az oroszországi hasonrangú intézmények között. Mellesleg emlékeztettek Nagy Péter ukázára, amely 1724. január 28-án a Szenátus rendeletére lépett hatályba, és előírta az oroszországi Akadémiával egyidejűleg az Akadémiai Egyetem létrehozását. A szakemberek saját igazuk bizonyítására a XVIII. századi Oroszország tudományos és kulturális életének legkülönbözőbb tényeit sorolták fel (egyebek mellett hivatkoztak az Akadémiai Egyetem volt hallgatójának, V. J. Adodurovnak 1731-ben megjelent orosz nyelvtanára, amely mintegy megelőlegezte M. V. Lomonoszov mindenki által ismert *Orosz grammatikáját*, aki 1758 és 1765 között a Pétervári Egyetem rektora volt). Utaltak továbbá olyan adatokra, amelyek egyes neves oktatók tevékenységére és az Akadémiai Egyetem mindennapi életére (például az 1766-os tanév

első szemeszterének órarendjére), valamint egyéb levéltári anyagokra, életrajzokra, visszaemlékezésekre stb. vonatkoztak.

A történelmi igazságszolgáltatás pillanata 1997-ben jött el, amikor is kormányhatározat rögzítette hivatalosan a Szentpétervári Egyetem alapításának dátumát, és nyilvánította ki „különleges jelentőségét mind az oroszországi, mind a nemzetközi oktatás, tudomány és kultúra fellelőváráként”.

Magától értetődik, hogy a Pétervári, Petrográdi, Leningrádi, Szentpétervári Egyetem 275 év alatt számos szervezeti-strukturális átalakuláson esett át. Ha például, a bölcsészkar történetét nézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy különböző időkben más-más nevet viselt: volt történelmi és filológiai tudományok kara, egyetemi tanárképző intézet, társadalomtudományi fakultás, etnológiai-nyelvészeti kar, nyelvtudományi és néprajzi fakultás, történelmi-lingvisztikai kar (majd később intézet) – és csak 1937-től kezdve állandósult mai megnevezése.

Jelenleg a Szentpétervári Állami Egyetem a földkerekség egyik legjelentősebb oktatási intézménye (különböző értékmérők alapján tudományos teljesítményét tekintve Európa öt legismertebb egyeteme közé tartozik és a világon is benne van az első tízben). Ilyen hízelgő elismerés teljesen megérdemelt. Napjainkban ugyanis ez olyan oktatási-tudományos központ, amely 20 fakultást és 12 kutatóintézetet foglal magában.¹

¹ Talán nem haszontalan és érdeklődésre tarthat számot a magyarországi felsőoktatásban folyamatban levő változásokkal kapcsolatban a Szentpétervári Egyetemnek, mint sajátos integrációs modellnek egy-két tapasztalata. Többek között meg kell említeni, hogy az alapvető képzést nyújtó fakultásokon kívül az egyetemen a következő egységek működnek: a Francia Collegium, a Kanadai Collegium, a Társadalomtudományok Orosz–Német Központja, a Nemzetközi Projektok és Programok Központja, a Humánkutatások és Társadalmi Előrejelzések Központja, a Bibliafordítások és a Bibliai Egzegétika Intézete, a Jogtudományi Collegium, a Jogtudományi Kutatóintézet, a Pszichológiai Rendszertechnika Állami Vállalata, a természettudományi alap kutatások pályázatait meghirdető és elbíráló Fórum, a Lézerfizika Összoroszországi Központja és még számos egyéb oktatási és tudományos műhely.

Az egyetemi posztgraduális képzésben folyamatosan körülbelül 2100 aspiráns és több mint 200 kandidátus vesz részt, aki a doktori disszertáción dolgozik. 13 ún. szakmai fakultás ad lehetőséget arra, hogy a hallgatók – önköltséges alapon – második diplomához jussanak. Európa, Amerika és Ázsia felsőoktatási intézményeivel fennálló 45 egyezményünk szavatolja, hogy évente mintegy ezer diákunk tanulhasson a külföldi tudományos és felsőoktatási fellelővárákban – az onnan érkező hallgatókért, részképzősökért és aspiránsokért cserébe. Egyetemünk nagyon gazdag tudományos könyvtárt birtokol (több mint 7 millió kötet). Miénk a helyi Botanikus

A nappali, esti és levelező tagozatokon tanuló hallgatók száma meghaladja a húszezret. A több mint 3600 oktatóból 975-en professzorok vagy szaktudományuk doktorai, mellettük dolgozik még 1900 docens és kandidátus, hogy ne is beszéljünk arról a 28 akadémiai rendes és levelező tagról, aki szintén nálunk tanít. Figyelemre érdemes, hogy az utóbbi évek korántsem kedvező körülményei közepette, nemcsak nem „süllyedt el” a Szentpétervári Egyetem hajója, hanem újabb „fedélzetekkel” gyarapodott. Új fakultásokkal bővült a választék: többek között megkezdődött a menedzserképzés és – a klasszikus értelemben vett universitas fogalmába tartozó orvostudományi kar felélesztése mellett – sor került olyan „egzotikusnak” mondható szakmai ismeretanyag tanítására is, mint a nemzetközi kapcsolatok viszonyrendszere.

Mondhatjuk, hogy a bölcsészkar talán a legtekintélyesebb az egyetem kebelében (23 tanszéken tanítják csaknem az összes európai nyelvet), de még egyáltalán nem merítette ki potenciális lehetőségeit. Nemrégén alakult meg az intenzív idegennyelvoktatási tanszék és jött létre a nyelvi-országismereti tanszék, a nyelvészeti központ, az új oktatási technológiák laboratóriuma, miközben a nyomdai kapacitás is számottevően bővült.²

A finnugor tanszék fejlődése az elmúlt 75 év alatt

A szakemberek számára nem titok, hogy a forradalom előtti Oroszországban a finnugor nyelvek és népek kutatása néhány kiválóan képzett tudós privilégiuma volt, akik jelentős mértékben hozzájárultak ennek a diszciplínának a fejlődéséhez, mivel a Pétervári Tudományos Akadémián (A. M. Sjögren, F. I. Wiedemann) és a Kazányi Egyetemen (M. P. Veszke, Ny. I. Andersson) dolgoztak. Viszont a finnugor nyelvek oktatása (különösen Kazányban) nem volt rendszerszerű, inkább fakultatív jellegű.

Kert és az Oroszország észak-nyugati régiójának egyik legnagyobb felsőoktatási kiadója, valamint felügyeletünk alá tartozik a Nagy Péter ukája által létrehozott Akadémiai Gimnázium. Továbbá orvosi rendelőintézettel és szanatóriummal rendelkezünk; a *Szankt-Petyerburgszkij unyiverszityet* című hetilap csaknem 1000 példányban jelenik meg rendszeresen. Két telekommunikációs csatornánk van, meg saját kultúrházunk. A felsoroltak és hozzájuk társuló egyéb intézmények teszik lehetővé az Egyetem eredményes funkcionálását.

² A bölcsészkaron több mint 760 oktató dolgozik (közülük 1 akadémikus, 66 a tudományok doktora és 233 kandidátus). Kezük alatt fejlődik körülbelül 2200 tanítvány: egyebek mellett mintegy 450 baccalaureatus, több mint 250 aspiráns, s közel húszan pályáznak a tudomány doktora címre. A karon nyolc bizottság foglalkozik a benyújtott disszertációk elbírálásával.

A Leningrádi Egyetemen 1925-ben létrehozott finnugor filológiai tanszék lett Oroszország történelmében az első oktatási és tudományos központ, ahol sikeres kutatómunkát folytattak, amellelt, hogy szakembereket képeztek ki a finnugor nyelveken beszélők közül. A tanszék élén megalapításától kezdve 1949-ben bekövetkezett haláláig A. A. Sahmatov akadémikus roppantul tehetséges tanítványa, D. V. Bubrích állt, aki 1920-ban védte meg doktori disszertációját az észak-kasub hangsúlyrendszeréről, de öt évvel később felhagyott a szlavisztikával, hogy a finnugor nyelvészet aktuális problémáinak megoldására fordítsa erejét. Tudvalevő, hogy ő és tanszékének munkatársai a 20-30-as években komoly erőfeszítéseket tettek, hogy meghonosítsák az írásbeliséget az addig azzal nem rendelkező oroszországi finnugor nemzetiségek körében. Ugyanabban az időben D. V. Bubrích gondos előkészítésével és megszervezésével expedíciók indultak a mordvinok, udmurtok, karjalaiak földjére, ahol a dialektológiai nyelvi atlaszok összeállításához szükséges anyaggyűjtésbe bevonták a helyi specialistákat és helytörténészeket is. Ennek köszönhetően nagyon gazdag forrásanyagot gyűjtöttek egybe a karjalai és a mordvin (erza és moksa) nyelvhasználat vonatkozásában, és nemcsak fő jellemzőikben különítették el az egyes dialektusokat, hanem újszerű megvilágításba helyezték ezen nyelvek történeti fonetikájának és morfológiájának néhány kérdését is. A tanszék működésének első évtizedeiben számos finnugor anyanyelvű (karjalai, vepsze, mordvin, mari, komi és udmurt) szerzett itt diplomát, akikből nem egy később híres tudóssá vált. Maga D. V. Bubrích professzor – aki éveken át egyidejűleg dolgozott az SZuTA Nyelvi és Gondolkodástani Intézetében, a Leningrádi Egyetemen, a Petrozavodszki Történeti, Nyelvi és Irodalmi Intézetben, valamint a Karjalai-Finn Egyetemen – a finnugor nyelvek összehasonlító-történeti vizsgálatát akadályozó „nyelvről szóló új tanítás” (közkeletűben: a „marrizmus”) uralma idején sem hagyott fel a finn, az udmurt, a komi, az erza, a karjalai és más nyelvek különféle problémáinak szentelt tanulmányainak írásával és publikálásával, amelyek alapvető jelentőséggel bírnak. Sokoldalú tudományos és pedagógiai szervezőtevékenysége, amelyet negyedszázadon keresztül folytatott, méltó elismerésben részesült – jogosan tartják a hazai finnugor kutatások megalapozóinak.

Halála után a tanszéket 1955-ig A. I. Popov irányította, akiről joggal mondható, hogy egy személyben volt „fizikus” és „lírikus”. Mint a fizikai-matematikai tudományok kandidátusa és a történettudományok doktora valóban verselt, de sok energiát szentelt az etimológia, a finnugor to-

ponimika, a történelem és néprajz meg egyéb diszciplínák tanulmányozásának.

Körülbelül két éven keresztül a tanszék élén az ismert szlavista professzor-asszony E. A. Jakubinszkaja-Lemberg állt, aki melleleg az észti és mordvin nyelvek bizonyos kérdéseivel is foglalkozott. Ezután harminc évszázadnyi időszakon át (1957-től 1991-ig) Z. M. Dubrovina vezette a tanszékot, aki a finn nyelv szintaxisának volt avatott szakértője és a balti finn valamint a finnugor nyelvészet komparatistikájában járatos. Őt követően 1991-től L. I. Szuvizsenko lépett erre a posztra, akinek érdeklődése körébe tartoznak, egyebek mellett, a XX. századi magyar irodalom problémái (József Attila, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos munkássága, a jelenkori magyar irodalom, a fordításelmélet stb.).

Föltétlenül fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a II. világháború befejeztével, amikor a finnugor nyelvű népek közigazgatásában már létrejöttek a helyi tudományos intézmények és szükségtelemmé vált a nemzetiségi káderek tömeges képzése a Leningrádi Egyetemen, tanszékünk akkor látott hozzá a finn és a magyar nyelv és irodalom iránt vonzó szakemberek felkészítéséhez. A tantervek és tematikák kidolgozása, a tanszék számára új nyelvek oktatásának módszertani megalapozása, a tantestület összetételének meghatározása, akár csak egyéb fontos kérdések megoldása Z. M. Dubrovina irányításával történt.

Jóllehet a tanszék továbbra is vezető szerepet tölt be abban a vonatkozásban, hogy Oroszország észak-nyugati vidékének, Karjalának, a Komi Autonóm Köztársaságnak, valamint a balti államoknak megfelelően képzett tudósutánpótlást biztosítson. Nagyon sok, manapság már hírnevet szerzett finnugor specialista nálunk tanult a háború utáni években, itt védte meg kandidátusi, illetve nagydoktori disszertációját. Közéjük tartoznak az idősebb nemzedéknek olyan képviselői, mint G. M. Kert, A. P. Vologyin, L. P. Gruzov, A. I. Turkin, P. N. Perevoscsikov, N. M. Tyescsenko (mindannyian professzorok), valamint az utóbbi évtizedekben végzetek közül a finnugor filológiának olyan tehetséges kutatói, mint N. N. Kolpakova, K. Labanauskasz, O. Busisz, J. A. Ajbabina, V. Ty. Szereda, R. A. Mikusev, J. A. Adel, I. A. Jevtyihejeva és mások. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy tanszékünkön védtek meg kandidátusi disszertációjukat olyan szakemberek is, akik más felsőfokú oktatási intézményekben szereztek diplomát Oroszországban (N. A. Liskova, V. M. Ludikova, J. Szürjalajnen stb.) vagy Magyarországon (Bereczki Gábor és Szabó László). Mi több, a 60-as évek elején körülbelül két évig finn szakon nálunk tanult a később világhíres íróvá vált Szergej

Dovlatov. És még hozzátehetjük, hogy a nálunk végzetek Oroszországon kívül megállják helyüket Azerbajdzsánban, Bulgáriában, az Egyesült Államokban, Észtországban, Finnországban, Grúziában, Lettországon, Litvániában, Magyarországon, Örményországban, Romániában, Ukrajnában, Svédországban és másutt.

A mai helyzet és a távlatok

A D. V. Bubrich által alapított tudományos iskola legszebb hagyományait követve, a tanszéken tovább folytatódik a balti finn nyelvek különböző problémáinak, a finn nyelv mondattanának kutatása (Z. M. Dubrovina), tanulmányozzuk a Leningrádi terület finn nyelvjárásainak fonetikáját és morfológiáját (L. J. Galahova), a mai finnugor nyelvek kategóriarendszerének tipológiáját (N. N. Kolpakova), a jelenkori finn nyelv közgazdasági-kereskedelmi szókincsét (L. G. Lesztovkina), Sz. P. Zakorina pedig a finn nyelv oktatási módszertanának és szintaxisának specifikus kérdéseit vizsgálja. Rendszeresen megjelenik az adott tematikájú felsőoktatási intézmények tudományos közleményeinek közös gyűjteménye, a *Вопросы финно-угорской филологии (A finnugor filológia kérdései)*. 1997-ben látott napvilágot a 6. kötet, amely a finn, karjalai, magyar, komi, mari, hanti és manszi nyelvek morfológiájának, mondattanának és szókincsének vizsgálatával foglalkozik, valamint kitekintést nyújt a magyar irodalom néhány sajátosságára is.

A tanszéken a legutóbbi időben általában 40-45 diák tanul, akik az első évfolyamtól kezdve – a kötelező bölcsészdiszciplínákon kívül – számos egyéb szaktárggyal is megismerkednek, mint például országismeret, földrajz, elméleti és történeti nyelvtan, elsajátítják a finnugor filológiai kutatások alapjait, előadásokat hallgatnak a célország történelméről, nyelvtörténetéről és sok más szakmai szemináriumon vesznek részt. A tanterv követelményeinek megfelelően az egyetemisták a III. és IV. évfolyamon szakdolgozatokat írnak (attól függően, hogy nyelvészetre vagy irodalomtudományra szakosodnak-e), majd az V. évfolyam végén megvédik diplomamunkájukat.

Évtizedek óta segítik a tanszék munkáját a magyar anyanyelvi lektorok, és – bizonyos szünet után – a finn lektorok is felújították tevékenységüket. Áldozatos erőfeszítéseiknek, továbbá a Nemzetközi Hungarológiai Központ és a budapesti Országos Széchényi Könyvtár, valamint a finnországi Művelődésügyi Minisztérium támogatásának köszönhetően a tanszék viszonylag jó könyvtárral rendelkezik (különösen magyar vonatkozásban), noha – ahogy már hozzászoktunk – a tudományos szakköny-

vekből és a kurrens folyóiratokból és kiadványokból hiány mutatkozik. Kitűnő partnerkapcsolatokat ápolunk mind a magyarországi, mind a finnországi kollégákkal; velük közösen dolgozunk egyetemi segédkönyvek megjelentetésén és a közös tudományos kutatóprogram is némileg új lendületet nyert az utóbbi időben.

Az Oroszországban lezajlott változások nem hagyták érintetlenül a Szentpétervári Egyetem finnugor filológiai tanszékét sem, amely (a Moszkvai Lomonoszov Egyetemen működő társtanszék megszüntetése után) egyedül maradt az országban. Néhány évvel ezelőtt lényegesen átdolgoztuk a tanterveket. A magyar szakos hallgatók számára, például most már nem elég, hogyha szótár segítségével fordítanak finn nyelvből, hanem több mint 700 órát kell szentelniük tanulmányozásának, és állami vizsgáznai is kötelesek belőle. További változtatásokat is tervezünk a tantervet illetően, abból a célból, hogy diákjainknak lehetőséget adjunk – a magyaron és finnen kívül – más finnugor nyelvek (mondjuk az észt) elsajátítására is, emellett szeretnénk a tudományos kutatások körét kiszélesíteni egyéb rokon nyelvek (tegyük fel: az izsóri vagy a vepsze) irányába.

Hasonlóan ahhoz, ahogy a Leningrádi Egyetem a 20–30-as években jelentős szerepet játszott az oroszországi finnugor nyelvű nemzetiségi központok kialakításában és fejlesztésében azáltal, hogy a háború utáni években, hallgatva az idő szavára, nemcsak szakembereket, hanem az ország számára nélkülözhetetlen fordítókat is képezett, a Szentpétervári Egyetem most is új utakat keres, hogy eleget tegyen a finnugor kutatás iránt manapság megélelénkült érdeklődésnek. A célul kitűzött feladatok ellátásához jelenleg kedvezően alakulnak a feltételek mind anyagi vonatkozásban (a kar vezetőségétől a tanszék egy nagyobb helyiséget kapott, amelyet az Északi Országok Miniszteri Tanácsának pétervári székhelyű Képviselőlete – finn és magyar cégeket bevonva –, a Magyar Köztársaság Főkonzulátusának támogatásával kitarozott, bebútorozott és felszerelt a szükséges oktatás-technikai eszközökkel), mind a regionális kapcsolatokat illetően (közvetlen egyezményt írtak alá a Tartui és a Szentpétervári Egyetem együttműködéséről); bővültek a bölcsészkarai lehetőségek is – a Tanszékközi Szótárkészítő Műhelyben megkezdődött a balti finn nyelvek szekciójának létrehozása.

A finnugor stúdiumok iránti fokozott figyelemről tanúskodik a tanszék által 1999. áprilisában szervezett tudományos szimpózium, valamint a 2000. március 16–17-én megrendezett nemzetközi konferencia „A finnugor nyelvek és kutatásuk helyzete a XXI. század küszöbén” címmel, amely arra volt hivatott, hogy összegezze az ezen a területen elért ered-

ményeket és felvillantsa a jövő perspektíváit. A konferencia keretében sorra került „kerekasztal-értekezlet” megvitatta a klasszikus örökség feldolgozásának és publikálásának problémái mellett (D. V. Bubrich összegyűjtött munkáinak első kötete már szerepel a bölcsészkar idei kiadói tervében) a Magyarországon, Finnországban, Németországban, Észtországban és egyebütt termékenyen működő kortárs szakmabeli kollégák műveinek megjelentetését is, akikről az oroszországi nemzetiségi felsőoktatásban és tudományos műhelyekben dolgozóknak eddig hiányosak voltak az ismeretei.

A tanszék munkatársai természetesen nem feledkeznek meg a finn-ugor nyelvű kultúrák történetének nevezetes dátumairól sem. Megemlíthetjük egyebek mellett, hogy 1999-ben ünnepi ülést tartottunk a *Kalevala* 150. évfordulójának tiszteletére (két tudományos előadást követően finn szakos hallgatók mutattak be néhány jelenetet mai feldolgozásban a híres népi eposzból). Ugyancsak a tanszék szervezte meg a szentpétervári magyar főkonzulátus aktív közreműködésével azt a műsoros estét, ahol az egyetemi hallgatók széles köre tisztelgett Petőfi Sándor emlékének, halála másfél évszázados évfordulója alkalmából. A főkonzulátus kiadványt jelentetett meg, amelyben költeményei szerepeltek 25 nyelvre lefordítva, egyik diáklányunk beszámolt Petőfi munkásságának oroszországi recepciójáról, majd felcsendültek a nagy költő versei magyarul és oroszul is. Terveink között szerepel még, hogy ünnepélyesen megemlékezzünk a magyar államalapítás milléniumáról, amelyet szeretnénk az egész város lakosságát mozgósító eseménnyé tenni.

Így tehát elmondhatjuk, hogy a megújuló Szentpétervári Egyetemmel együtt annak bölcsészakara – és a kebelében működő egyik legrégebbi tanszék, vagyis a miénk – bátran és konstruktívan néz elébe az új kihívásoknak. Ezért is üdvözljük örömmel a finn és magyar szakos hallgatóink előtt megnyíló lehetőséget, hogy féléves részképzésre utazhassanak a célországba a helsinki és turkui egyetemekkel kötött közvetlen megállapodás és a magyar–orosz államközi egyezmény alapján. Ezt az új képzési formát egyetemi tantervünk is tartalmazza, vagyis azokat a tárgyakat, amelyekből a hallgatók az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tesznek vizsgát, hazatérésük után mi is beszámítjuk. A diákcseré lehetővé teszi, hogy a hallgatók – miközben tökéletesítik a nyelvtudásukat, a legjobb szakemberektől kapnak konzultációkat és kutathatnak a tudományos könyvtárakban stb. – jobban megismerjék és megszeressék az adott ország lakóit, amit tanszékünk oktatógárdája messzemenően akceptál.